

Хитрук Руслана Олегівна,
курсант факультету
економіко-правової безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Кузьменко Вячеслав Віталійович
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри гуманітарних
дисциплін та психології поліцейської
діяльності Дніпропетровського державно-
го університету внутрішніх справ

ОНТОЛОГІЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ПРАВО»

Визначимо змістовне навантаження поняття, що виражається терміном «право». Зазначене дозволить усвідомлено проаналізувати онтологію змісту поняття, що виражається терміном «позитивне право».

Акцент на розкритті саме змісту права викликаний переконанням у тому, що філософія повинна розглядати право в аспекті його змісту. Ми вважаємо, що на сьогоднішній день питання дослідження поняття, що виражається терміном «право», не втрачає своєї актуальності, оскільки дана проблематика потребує більш детального розгляду, зокрема, з точки зору філософії права для того, щоб продемонструвати значимість, цінність права як універсального соціально-культурного феномену.

Право є явищем динамічним, таким, що постійно зазнає змін по причині розвитку тих соціально-культурних умов, під впливом яких право формується. З огляду на зазначене, можемо стверджувати, що право, за своїм змістом, у кожній державі є різним, що спричинено різними культурно-історичними умовами в яких воно формувалось.

Будь-яка юридична норма є спробою стабілізації соціальних відносин, які перебувають у вічному становленні, а будь-який юридичний порядок є викликом часу, зусиллям, спрямованим на консервацію соціального порядку, яке право підтверджує та закріплює. Тому, зміст права неможливо «повно» викласти у єдиному сталому визначенні, оскільки право є динамічним явищем за своєю суттю.

У філософській та правовій думці питання пов'язані із природою, сутністю, ціннісним значенням права осмислюються зі стародавніх часів. Зокрема, починаючи від середньовічних правознавців, аналіз та намагання пояснити феномен права були притаманні кожній правовій системі.

На сьогоднішній день однозначного визначення поняття «право» не існує. Зазначене стверджуємо на підставі того, що наукова література із даного питання насичена плюралізмом думок щодо визначення поняття «право», що обумовлено різними підходами до дослідження змісту цього поняття. Така ситуація зумовлена відчуттям неповноти досягнутого рівня юридичних знань, бажанням його удосконалити, а також зростаючим, разом із останніми науковими дослідженнями у галузі юриспруденції та філософії права, розумінням відносності раніше отриманих наукових результатів.

Науковці витрачаючи величезні інтелектуальні зусилля задля того, щоб пізнати сутність, природу права опиняються перед необхідністю віднайти дефініцію поняття «право» для того, щоб процес пізнання права отримав свій логічний підсумок. Навіть І. Кант у своїй роботі «Критика чистого розуму» приділив увагу доведенню важкості пошуку визначень поняття «право» у філософських науках. Мислитель зазначав, якщо математичні дефініції створюють саме поняття, то філософські – лише пояснюють його. У філософії, на думку І. Канта, дефініція з усією її визначеністю та ясністю повинна швидше завершувати працю, ніж починати її. Ілюстрацією зазначеної думки і є проблематичність пошуку дефініції поняття «право».

Важливою думкою у роботі І. Канта «Критика чистого розуму», яка істотно вплинула на розуміння правильного вектору вирішення завдань, є наступна: давати дефініцію означає, власне давати початковий та повний виклад поняття речі в її межах. Згідно з цими вимогами, поняття, яке є емпіричним по своїй природі не піддається дефініції – воно може бути тільки пояснено. Оскільки в емпіричному понятті ми маємо лише деякі ознаки того чи

іншого виду предметів – ми ніколи не впевнені в тому, чи не мислиться під словом, що позначає один і той же предмет, в одному випадку більше, а в іншому менше його ознак. Ми користуємось деякими ознаками лише доти доки знаходимо, що вони достатні для розрізнення; нові ж спостереження змушують усувати одні ознаки та додавати інші. Тому поняття ніколи не залишається в певних межах.

Враховуючи те, що право є емпіричним поняттям за своєю природою, оскільки пізнається шляхом чуттєвого досвіду, не дивним є, що у доктрині по сьогоднішній день відсутня єдина дефініція поняття «право».

Науковці у своїх дослідженнях пропонують кожен своє бачення поняття «право», яке на їх погляд, є всеохоплюючим, найбільш вдалим та таким, що відображає сутнісні ознаки та вказує на зовнішню форму права.

Для прикладу розглянемо, як розуміють та яке визначення тлумаченню сутності поняття права дають різні його прихильники. Дані підходи, звичайно не є єдиними у сучасній правовій та філософській думці, але є такими, що у змозі найбільш яскраво продемонструвати плюралізм поглядів у тлумаченні сутності поняття права.

Право зводиться до примусово-владної настанови, до формальних джерел так званого позитивного права: законів, указів, постанов, судового прецеденту тощо. Право відповідно до легістського підходу не має власної об'єктивної природи, сутності та специфіки. З точки зору даного підходу спостерігається ототожнення права з законом (з позитивним правом). Зазначене притаманне всім напрямкам та варіантам так званого юридичного позитивізму (і неопозитивізму), який по суті є не юридичним, а саме легістським позитивізмом. Легістське праворозуміння (у всіх його варіантах), ототожнюючи право та закон (позитивне право), відриває закон як правове явище від його правової сутності, заперечує об'єктивні правові властивості, характеристики закону, трактує його як продукт волі (і сваволі) законодавчої влади. Причому примусовість як відмінна ознака права тлумачиться не як наслідок будь-яких об'єктивних властивостей та вимог права, а як вихідний правоутворюючий і правовстановлюючий фактор, як першоджерело права. Істина про право, згідно легізму, дана в законі, виражає волю, точку зору законодавця (суверена, держави). Теоретико-пізнавальний інтерес легізму повністю зосереджений на чинному (позитивному) праві. Все, що виходить за рамки емпірично позитивного права, міркування про сутність, ідеї, цінності права відкидається як щось схоластичне та ілюзорне, тобто таке, що не має правового змісту та значення.

В рамках юридичного підходу можна виділити два різних підходи.

По-перше, природно-правовий підхід, що виходить з визнання природного права, яке протиставляється позитивному праву (прибічники: Ф. Аквінський, Г. Гроцій, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Б. Чічерін, П. Новгородцев та інші). Прибічники природно-правового підходу у своїх поглядах спираються на існування двох систем права – природного та позитивного права. Позитивне право є офіційно визнаним правом, яке діє в межах кордонів тієї чи іншої держави та отримує вираження у законах та інших правових актах державної влади.

Можемо зазначити, що загальноприйнятою серед прибічників природно-правового підходу, є думка про те, що природне право – це єдине, початково справжнє право, що має свій початок в об'єктивній природі: в природі Бога або людини, в фізичній, соціальній чи духовній природі тощо. З точки зору природно-правового підходу, позитивне право розглядається як відхилення (а часто як заперечення) від природного права, як штучна, помилкова або довільна настанова людей (офіційної влади). Відповідно до такого підходу, власне правом (по його сутності та поняттю) є лише природне право.

Природне право є вічним та незмінним, як вічні та незмінні природа й розум людини. Позитивне право, яке суперечить вимогам природного, повинно бути замінене на таке позитивне право, яке б ґрунтувалося на природних законах, сприяло б практичній реалізації ідей та принципів природного права. Тільки в даному випадку позитивне право може розглядатися як розумне й справедливе. Концепція природного права здавна мала двоякий склад: вона спиралася на практичну вимогу більш досконалого права і на теоретичному спостереженні природної необхідності відомих правових положень. Ці два елементи не могли бути зведені один до одного: в першому випадку природне право знаходиться над позитивним, у другому випадку воно є лише відомою частиною позитивного права; в одному випадку воно розглядається як ідеальна норма, яка ще не знайшла реалізації в даному праві і можливо навіть ні в одному з існуючих, у другому – як загальнопоширений факт, притаманний кожному праву.

Позитивне право не слід протиставляти природному праву, ніби вони виключають одне одного, тому що у складі позитивного права можуть бути морально вірні норми, і чим

більш оптимальним та коректним буде їх включення в цей склад, тим зміст позитивного права буде більш довершеним.

Позитивне та природне право мають суттєві відмінності один від одного. На наше переконання, природне право є своєрідним ідеалом для позитивного права. Природне право є первинним по відношенню до позитивного. Отже, природне право породжує зміст права позитивного.

По-друге, в рамках юридичного підходу можна виділити лібертарно-юридичний підхід, який виходить з розрізнення права та закону (позитивного права) і під правом (у його розрізненні та співвідношенні з законом) має на увазі не природне право, а буття і нормативне вираження принципу формальної рівності (як сутності та відмінного принципу права). Відповідно до зазначеного підходу право – це форма відносин рівності, свободи і справедливості. Скрізь, де є (діє) принцип формальної рівності (та конкретизуючі його норми), там є (діє) право, правова форма відносин. Формальна рівність як принцип права і є правовим началом, відмінною рисою права. У праві немає нічого, крім принципу формальної. Все, що виходить за межі зазначеного принципу та суперечить йому є не правовим (антиправовим).

Право є одночасно продуктом подій соціального порядку і проявів волі людини, явищем матеріальним і сукупністю моральних та суспільних цінностей, ідеалом та реальністю, явищем історичного плану і нормативного порядку, комплексом внутрішніх вольових актів та актів підпорядкування зовнішньому, актів свободи та актів примусу. Право – це одночасно фундамент того, що повинна виконувати людина, яка проживає у суспільстві, та сукупність правил, що регулюють відносини між людьми.

Те, що не піддається дефініції – може бути лише пояснено. З огляду на зазначене, використання нами терміну «дефініція» є не зовсім коректним. Знову звернемося до роботи «Критика чистого розуму», в якій І. Кант зазначав, що замість терміна «дефініція» краще використовувати більш обережний термін «експозиція». У рамках експозиції можна до певної міри допустити дефініцію, зберігаючи в той же час сумніви щодо її повноти.

Вважаємо доцільним надати авторську експозицію, пояснення поняття «право», яке, з огляду на його зміст, було зроблено на підставі аналізу та синтезу різних підходів до тлумачення сутності даного явища. Отже, право – це динамічне явище буття, яке відображає соціально-культурні умови певної держави, які мають місце як реалії буття у даній державі в певний проміжок часу, а також спрямоване на регулювання суспільних відносин у державі за допомогою правових норм, які встановлені уповноваженими органами влади.

Серед обставин об'єктивної дійсності, які впливають на розвиток права, можна виділити наступні фактори.

По-перше, просторовий (географічний) фактор, який виявляється у тому, що право розвивається у просторі, тобто на певній території. Тому, у держав, що, відповідно, розміщені у різних територіальних межах буде різнитись і право, яке діє на їх території. Виникає питання: чому? Не лише через умовну лінію кордону? Звичайно що ні. Вирішальну роль відіграють соціально-культурні умови, що діють на відповідній території.

На вищезазначеній підставі, по-друге, можемо виділити ще соціально-культурний фактор. Зазначений фактор вступає в дію тільки тоді і за умови, що у державі змінюються соціально-культурні умови і такі умови потребують нового правового регулювання. Тобто, ті правові норми, які діяли на певній території досить тривалий час – стають не актуальними, застарілими. Правові норми, що втратили актуальність не в змозі регулювати нові суспільні відносини, які виникли у державі, оскільки вони на них не розраховані. Тому виникає природна необхідність у вдосконаленні правового регулювання суспільних відносин та створенні нових правових положень, які будуть відповідати тій ситуації, тим реаліям буття, які склалися у державі.

Якщо законодавець не буде адекватно реагувати на соціально-культурні зміни, які відбуваються у державі, тоді у такій державі неможливим стане регулювання суспільних відносин між їх суб'єктами. І чи буде за такої ситуації можливим називати утворення без чіткої правової регуляції державою? Напевно що ні.

Право змінюється під впливом змін у характері питань, які підлягають регулюванню правовими нормами, а також під впливом вимог, які виникають з реалій буття. Тому, відповідно, застосування норм раніше чинного права до нових соціально-культурних реалій не виявляється можливим та доцільним.